

A Content Analysis of the Wills of Guilan Martyrs in the Holy Defense

Javad Nazarimoghaddam¹

The war imposed by Iraq against Iran and the resistance and standing of the Iranian society against the Iraqi Baath regime and its other regional and international supporters are considered one of the most important pages in the history of Iran. The eight-year war deserves attention and investigation not only from the political aspects but also from the cultural and social aspects. The wills of warriors and martyrs are among the most important and valuable documents and written cultural and spiritual heritage left over from the Iran-Iraq war, which unfortunately have received less attention from researchers in the field of social sciences.

Studying and examining these written documents and analyzing them in the framework of scientific methods will provide a relatively clear picture of the different aspects of the war and the thoughts and beliefs of the warriors. Because the beliefs and beliefs of a nation are reflected in the literature and written heritage of that nation. Now that the war has ended, the investigation and study of the heritage of the field of sustainability literature and the wills of martyrs can lead to understanding the deeper aspects of the war and getting familiar with the culture of sacred defense and its spiritual achievements.

In this research, while analyzing the content of wills, the most important concepts and categories extracted from them are mentioned. This study is a descriptive and analytical study and the statistical population of the study is martyrs of holy defense of Guilan province. In this research, 97 wills of martyrs were examined and analyzed. By using the content analysis method, 17 categories were extracted while examining and reading the text of the wills several times. Since content analysis refers to a method that is used regularly and

---

¹ Assistant Professor of Culture and Communication, Institute for Guilan Studies, University of Guilan, Rasht, Iran, Email: j.moghaddam@guilan.ac.ir

objectively to determine the characteristics of messages. In this research, in order to investigate the themes of the topics mentioned in the wills by reading them repeatedly and carefully. An attempt is made to identify the most prominent content and thematic features of the wills of Guilani martyrs of holy defense.

By analyzing the content of the wills of the martyrs of Guilan, 17 categories were extracted and these categories were defined in the form of three broad categories. Therefore, in total, the testament of Gilani martyrs includes three categories of religious and religious, political-economic and socio-cultural themes.

According to the high frequency of the category of Imam Hussain (peace be upon him) and Muharram (58 cases/59.79%) and Mahdism (56 cases/57.73%), among religious themes, Imam Khomeini (RA) (80 cases/80.41) in political themes Economic and family category (60 items / 61.85) Among the social and cultural themes of the wills of Gilani martyrs, it can be found that religion and religious and Shiite beliefs are the most important motivational factors for the presence of warriors in the battle front and the defense of national and territorial identity. and on the other hand, from the point of view of the martyrs, the school and path of Imam Khomeini (RA) was considered the continuation of the ideals of Karbala and Mahdism. In the thought of the martyrs, the family as the most central social institution has the most important role in the continuation of the culture and the system of beliefs and convictions and the society, and as a result the life of the belief system and the Islamic and Iranian belief system depends on the preservation and protection of this important and influential institution. The social and upbringing of the generation believes in Islamic and Iranian values. Recognizing and studying the thoughts and ideals of the martyrs can lead to the re-creation and reproduction of the values of the Iranian society and its application in social and political policy making.

Keywords: Culture of Holy Defense, Imposed War, Martyr, Will, Guilan

References

- Bahner, N. (۲۰۰۷) *Religion and media, from traditional media to television*. Tehran: Seda va Sima Research Center Publications.
- Delavar, A. (2015). *Theoretical and scientific foundations of research in humanities and social sciences*. Tehran: Roshd Publications.
- Etemadzadeh, H., & Amirian, I. (۲۰۱۶). An investigation of the educational perspective of the martyrs of the imposed war of Kermanshah province based on their wills. *Bi-quarterly Journal of Cultural Protection of the Islamic Revolution*, 6 (14), 197-235.

- Foucault, M. (1976-1979). *What dreams do Iranians have in their heads?* (H. Masoumi Hamdani, Trans.). Tehran: Hermes.
- Hant, P. (1981). *English priests during the Islamic Revolution of Iran* (H. Abu Tarabian, Trans.). Tehran: Information.
- Hijazi, B., & Esfandiarpour, F. (2018). The place of wills and letters of martyrs among literary genres. *Sacred Defense Literature*, 3 (4), 69-84.
- Khosravi Zargaz, M., & Bakhshi, S. (2016). The motivation of Islamic warriors to participate in the Holy Defense; Examining the content of martyrs' wills. *Islamic Revolution Cultural Protection Quarterly*, 7 (15), 1-28
- Mohammadi, M., Khani, M., Selajagheh, A., & Karimi, M. (۱۳۹۶). *Utilization and analysis of the content of the wills of the martyrs of Kerman province and their compliance with the hadiths and verses of the Qur'an, Dictionary of martyrs*. Kerman: Martyrs and Sacrifices Foundation.
- Mousavi, R., Ebrahimpour, H., & Qahari, M. (2016). The common goals of Hosseini's Ashura and the Mahdavi uprising in narrations. *Maarif Hosseini*, 2 (5), 116-91.
- Parsons, S. A. (1974-1979). *Pride and fall* (M. Rastin, Trans.). Tehran: Publications of the Week.
- Pashaei, M. (2015). *The secret of linking Ashura and Mahdavit*. Qom: Jamkaran Publications.
- Rabiei, A., & Tamnai, A. (2012). Discourse analysis of the wills of the martyrs of the Imposed War. *Sociological Studies*, 20, 161-186.
- Sediq Urei, Gh. (2015). An analysis of the content of the wills and cultural works of the martyrs". In *the collection of scientific and research articles of the Office of Studies and Research of the Martyrs and Martyrs' Affairs Foundation. Research Yearbook*, No. 1, Tehran: Shahid.
- Shafii Mazandarani, M. (2006). *Lessons from Imam Khomeini's will*. Tehran: Education publishing office
- Shariati, A. (2017). *Waiting for the religion of protest*. Tehran: Niayeshgaran-e Vahdat.
- Testaments of Gilani martyrs of holy defense. The electronic database of the headquarters of the Congress of Generals, Emirs and Eight Thousand Martyrs of Gilan Province <http://8000shahid.ir>
- Zori, R., & Shabazanzadeh, M. (2014, September 4-6). *Discourse analysis of martyrs' wills* [Paper presentation]. The 10th International Conference on the Promotion of Persian Language and Literature, Mohaghegh Ardabili University.

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال چهاردهم، شماره بیست و ششم، بهار و تابستان ۱۴۰۱

تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی دفاع مقدس

جواد نظری مقدم^۱

چکیده

شهدای دفاع مقدس نقش مهمی در حفظ مرزهای جغرافیایی و عقیدتی و هویتی و در نتیجه، تداوم حیات جامعه ایرانی ایفا نمودند؛ بنابراین، مطالعه و بررسی اندیشه‌ها و آرمان‌های شهدا می‌تواند موجب بازتولید عناصر هویتی و فرهنگی و ارزش‌های جامعه باشد. وصیت‌نامه‌ها بازتابی است از مجموعه اندیشه‌ها و باورها و عقاید و مطالبات و آرزوهای شهدا که به‌عنوان میراث مقدس مکتوب بر جای مانده و شایسته توجه و مطالعه است. در این مطالعه تلاش شد تا با استفاده از روش تحلیل محتوا ضمن بررسی محتوایی تعداد ۹۷ وصیت‌نامه شهدای گیلانی دفاع مقدس، برجسته‌ترین و مهم‌ترین مضامین مورد اشاره در وصیت‌نامه‌ها احصا و مورد بررسی قرار گیرد. با تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای گیلان، ۱۷ مقوله استخراج گردید و این مقوله‌ها در قالب سه مقوله کلان تعریف گردیدند؛ در مجموع، وصیت‌نامه شهدای گیلانی شامل سه دسته مضامین مذهبی و اعتقادی، سیاسی-اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی است. در میان مضامین مذهبی و اعتقادی، امام حسین (ع) و مهدویت و در میان مضامین سیاسی-اقتصادی، امام خمینی (ره)، ولایت فقیه و مبارزه با ابرقدرت‌های جهانی و در میان مضامین اجتماعی-فرهنگی، خانواده و وحدت و همگرایی اجتماعی، از جمله پربسامدترین مقوله‌های مورد اشاره در وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی به‌شمار می‌روند.

واژه‌های کلیدی: فرهنگ دفاع مقدس، جنگ تحمیلی، شهید، وصیت‌نامه، گیلان

^۱ استادیار فرهنگ و ارتباطات، پژوهشکده گیلان‌شناسی دانشگاه گیلان، گیلان، رشت، ایران

۱- مقدمه

جنگ تحمیلی عراق علیه ایران و مقاومت و ایستادگی جامعه ایرانی در برابر رژیم بعث عراق و دیگر حامیان منطقه‌ای و بین‌المللی آن، یکی از مهم‌ترین صفحات تاریخ ایران به شمار می‌رود. جنگ هشت‌ساله نه تنها از ابعاد سیاسی، بلکه از ابعاد فرهنگی و اجتماعی شایسته توجه و بررسی است. وصیت‌نامه‌های رزمندگان و شهدا از جمله مهم‌ترین و باارزش‌ترین اسناد و میراث مکتوب فرهنگی و معنوی به جای مانده از جنگ ایران و عراق به شمار می‌روند که متأسفانه کمتر مورد توجه محققان حوزه علوم اجتماعی قرار گرفته‌است.

مطالعه و بررسی این اسناد مکتوب و تحلیل آنها در چارچوب روش‌های علمی، تصویر نسبتاً روشنی از ابعاد مختلف جنگ و اندیشه‌ها و باورهای رزمندگان ارائه خواهد نمود؛ زیرا اعتقادات و باورهای یک ملت در ادبیات و میراث مکتوب آن ملت انعکاس می‌یابد. حال که جنگ پایان گرفته‌است، بررسی و مطالعه میراث حوزه ادبیات پایداری و وصیت‌نامه‌های شهدا می‌تواند به درک ابعاد عمیق‌تر جنگ و آشنایی با فرهنگ دفاع مقدس و دستاوردهای معنوی آن بینجامد.

۱-۱- بیان مسئله

اگر فرهنگ را مجموعه‌ای از باورها، اعتقادات، آداب، عادات و رسوم، دانش‌ها، صنایع و هنرها، قوانین و مقررات، اخلاق، افکار و رفتار یک جامعه بدانیم، در این صورت جنگ هشت‌ساله ایران و عراق (دفاع مقدس) می‌تواند یکی از مهم‌ترین جلوه‌های عینی فرهنگ و هویت جامعه ایرانی باشد. مجموعه عناصر هویتی و فرهنگی دفاع مقدس در چارچوب فرهنگ مقاومت و ایستادگی، از جمله سرمایه‌های معنوی جامعه ایرانی به شمار می‌رود. حفظ این عناصر هویتی و فرهنگی به تداوم حیات جامعه و مجموعه سرمایه‌های معنوی آن خواهد انجامید.

جنگ عراق علیه ایران جنگی است که با پشتیبانی و حمایت آمریکا و برخی دولت‌های غربی و عربی، حدود دو سال پس از وقوع انقلاب اسلامی ۱۳۵۷/۱۹۷۹ شکل گرفت و به مدت ۸ سال طول کشید. در این مدت، ایران اسلامی تحت حاکمیت جمهوری اسلامی و رهبری امام خمینی^(ره) از مرزهای عقیدتی و جغرافیایی خود دفاع کرد. در این مسیر، حدود ۲۰۰ هزار نفر از نظامیان و غیرنظامیان ایرانی به شهادت رسیدند و در نهایت، عراق به‌عنوان

شروع‌کننده جنگ، ضمن دادن تلفات زیاد انسانی از وصول به اهداف تعیین‌شده خود، یعنی اشغال ایران و شکست و ناکامی انقلاب اسلامی ایران بازماند.

همه شهرها و مناطق ایران با حضور در میدان نبرد و تقدیم شهید و جانباز، سهم قابل توجهی در دفاع از موجودیت ایران و ایستادگی در برابر دشمن داشتند. شهدای دفاع مقدس به‌مثابه بخشی از مهم‌ترین و ارزشمندترین کنشگران فرهنگی - سیاسی نقش مهمی در حفظ مرزهای جغرافیایی و عقیدتی و هویتی و در نتیجه، تداوم حیات جامعه ایرانی در طول این هشت‌سال ایفا نمودند؛ بنابراین، بازشناسی اندیشه‌ها و باورها و خواسته‌ها و آرمان‌های شهدا می‌تواند موجب بازتولید عناصر هویتی و فرهنگی و ارزش‌های جامعه در شرایط امروز باشد. وصیت‌نامه‌ها بازتابی است از مجموعه اندیشه‌ها و باورها و عقاید و مطالبات و آرزوهای شهدا که به‌عنوان میراث مقدس مکتوب بر جای مانده و شایسته توجه و مطالعه است.

اگرچه به طور کلی، جنگ‌ها مواجهه میان قدرت‌ها و نظام‌های سیاسی هستند؛ اما در خلال جنگ، این فرهنگ‌ها و هویت‌های مختلف هستند که در برابر همدیگر قرار می‌گیرند. با این نگاه، رزمندگان دفاع مقدس صرفاً مدافعان مرزهای سرزمینی نیستند؛ بلکه حافظ هویت و فرهنگ جامعه به شمار می‌روند.

مطالعه و مرور وصیت‌نامه‌های شهدا، در واقع مرور و بازخوانی باورها و آرزوهای برجسته‌ترین حافظان مرزها و فرهنگ و هویت جامعه ایرانی است. رزمندگان در دل‌نوشته‌های خود از چرایی حضور خود در جبهه‌ها و اهداف و آرمان‌های خود سخن گفته‌اند. آنان همچنین به بیان انتظارات و خواسته‌ها و مطالبات خود از آشنایان، گروه‌های اجتماعی مختلف و جامعه می‌پردازند؛ در نتیجه، مطالعه و بررسی این وصیت‌نامه‌ها گامی است برای بازشناسی شخصیت، اندیشه‌ها و آرمان‌های شهدای دفاع مقدس، توسعه و ترویج ارزش‌ها و بخشی از مهم‌ترین عناصر هویتی و فرهنگی جامعه.

در این مطالعه تلاش خواهد شد تا ضمن بررسی محتوایی متن وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی دفاع مقدس، برجسته‌ترین و مهم‌ترین مضامین دل‌نوشته‌های رزمندگان گیلانی استخراج شود. بررسی این میراث مکتوب جنگ تا اندازه زیادی می‌تواند موجب کشف و شناسایی و تحلیل درست اهداف و آرمان‌ها و انگیزه‌های حضور شهدا در جنگ و خواسته‌ها و انتظارات آنان از جامعه باشد. تحلیل محتوای این اسناد مکتوب می‌تواند منبع

جالب توجهی برای آشنایی با اندیشه‌ها و احساسات شهدا باشد. این تحلیل با تکیه بر واژگان و عبارات به کار رفته در متن انجام می‌پذیرد؛ بنابراین می‌توان انتظار داشت که استخراج مفاهیم و گزاره‌های به کار رفته در متون به جای مانده از شهدا تا اندازه زیادی انعکاس‌دهنده انگیزه و فلسفه حضور آنان در میادین جنگ و آرمان‌ها و اهداف و خواسته‌های آنها باشد. در این مطالعه تلاش می‌شود تا ضمن تمرکز بر وصیت‌نامه شهدای گیلانی به این سؤالات پاسخ داده شود که در متن وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی به چه مضامین و موضوعاتی اشاره شده است؟ برجسته‌ترین عناصر محتوایی و مضمونی وصیت‌نامه‌ها کدام است؟ شهدا چه اهداف، آرمان‌ها، خواسته‌ها و انتظاراتی داشته‌اند؟

۱-۲- پیشینه پژوهش

اعتمادزاده و امیریان (۱۳۹۵) در پژوهش «بررسی دیدگاه تربیتی شهدای جنگ تحمیلی استان کرمانشاه به استناد وصیت‌نامه آنها» با استفاده از شیوه تحلیل محتوای عمقی به بررسی دیدگاه تربیتی شهدا پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که دیدگاه تربیتی شهدا بسیار نزدیک به آموزه‌های تربیتی اسلام و هدفمند است و هیچ‌یک از اهداف اساسی و کلی مربوط به تربیت اسلامی، از دیدگاه تربیتی شهدا مورد غفلت قرار نگرفته است. حجازی و اسفندیارپور (۱۳۹۸) در پژوهش خود به «بررسی جایگاه وصیت‌نامه‌ها و نامه‌های شهدا در ژانرهای ادبی» پرداخته‌اند. در این پژوهش، وصیت‌نامه‌ها و نامه‌های شهدا به‌مثابه یک ژانر در نظر گرفته شده‌اند؛ زیرا این دست از نوشته‌ها و مکتوبات، پیشینه طولانی در اندرنامه‌ها، قرآن، وصایای معصومین و عرفا دارند؛ همچنین بر مبنای نظریه کارگفتار آستین و سرل، ویژگی‌های مشترکی در کنش‌های گفتاری این نوشتارها وجود دارد. هدف اصلی در این مقاله، اثبات این نکته است که وصیت‌نامه‌ها و نامه‌های شهدا بر مبنای تحلیل محتوای تعلیمی و اخلاقی و کنش‌های گفتاری غالب بر آنها ژانری به شمار می‌آیند که علاوه بر ایجاد تحول شخصیتی در مخاطبان، در حوزه گسترده اجتماعی و حتی جهانی نیز، تولید گفتمان فرهنگی دارند.

فریبا احمدی (۱۳۸۱) ضمن پژوهشی در حوزه دفاع مقدس به «بررسی علل و انگیزه‌های حضور شهدای استان اردبیل در جبهه‌های هشت‌سال دفاع مقدس» پرداخته است. تحلیل محتوای ۷۴۴ وصیت‌نامه شهدای اردبیل حاکی از آن است که مهم‌ترین پیام شهیدان پشتیبانی از ولایت فقیه و روحانیت، دفاع از اسلام، انقلاب و دستاوردهای آن، عمل به

قرآن، تلاش برای تحقق اهداف مقدس نظام اسلامی، وحدت و انسجام و مراقبت از نفس است.

صدیق اورعی (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای وصایا و آثار فرهنگی شهدا» به این نتیجه رسیده است که تصویر جبهه و جنگ در وصیت‌نامه‌های شهدا، تصویری دفاعی، مدافعانه و حق‌طلبانه است. از مجموع ۳۵۳۶۳ مورد مطلب استخراج شده از متون، ۴۶/۵۵ درصد به مطالب سیاسی اختصاص داشته و پس از آن ۳۹/۶۰ درصد به امور فرهنگی و ۱۳/۸۳ درصد به امور اجتماعی مرتبط بوده‌است. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد که متن وصیت‌نامه شهدا بیشتر حاوی موضوعات سیاسی است.

علی ربیعی و تمنایی (۱۳۹۲) در پژوهش «تحلیل گفتمان وصیت‌نامه شهدای جنگ تحمیلی» به تحلیل و بررسی پنجاه وصیت‌نامه برگزیده از رزمندگان جنگ بر اساس نظریه گفتمان لاکلاوموف پرداخته‌است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که ولایت فقیه و رهبری امام خمینی، استکبارستیزی و در رأس آن آمریکا واقعه کربلا و شهادت، حجاب، نماز جماعت و نماز جمعه، نفی زندگی دنیایی، توصیه به گریستن برای شهدای کربلا به جای گریستن برای شهادت خودشان، از مضامین و محورهای اصلی وصیت‌نامه‌ها بوده‌اند. در این میان، ولایت فقیه و رهبری امام خمینی دال مرکز به حساب می‌آیند که دال‌های دیگر پیرامون آن مفصل‌بندی می‌شوند و معنا می‌یابند.

محمدی، خانی، سلاجقه و کریمی (۱۳۸۵) به «تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان و انطباق آن با احادیث و آیات قرآن» پرداختند. در این پژوهش، موضوعاتی تحت عنوان شهدا و مادیات، شهدا و خانواده، شهدا و والدین، شهدا و ارزش‌ها، شهدا و وحدت، شهدا و آزادی، شهدا و ایثار، شهدا و مسئولیت، شهدا و جوانان، شهدا و جنگ، شهدا و جهاد، شهدا و دفاع از کیان اسلامی، شهدا و حفظ حجاب، شهدا و آرمان و آرزو، شهدا و روحانیت، شهدا و مراقبت از نفس، شهدا و یاد مرگ، شهدا و ولایت، شهدا و عبادت، شهدا و صبر و بردباری استخراج شده و در ادامه، هر کدام از این موضوعات از ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی دسته‌بندی شده‌اند.

خسروی و بخشی (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان «انگیزه‌سنجی رزمندگان اسلام برای حضور در دفاع مقدس، بررسی محتوایی وصیت‌نامه‌های شهدا»، ضمن تحلیل محتوای ۱۰۹ وصیت‌نامه شهید، علل انگیزه‌های دینی، انقلابی و ملی آنان را مورد بررسی و تحلیل

قرار دادند. این بررسی نشان می‌دهد که انگیزه دینی با حدود ۶۳/۵ درصد بیشترین انگیزه حضور رزمندگان در جبهه بوده و انگیزه انقلابی با حدود ۳۳/۵ درصد و انگیزه ملی با ۳ درصد در حضور رزمندگان در عرصه دفاع مقدس تأثیرگذار بوده است؛ بر این اساس می‌توان گفت که انگیزه دینی بیشترین تأثیر را در ترغیب رزمندگان برای حضور در میادین جنگ هشت‌ساله داشته است.

۱-۳- ضرورت و اهمیت

با توجه به نقش و تأثیر ارزش‌های دفاع مقدس در حفظ و بازتولید عناصر هویتی و فرهنگی جامعه ایرانی و نقش چشمگیر شهدا در حفظ و حراست از مرزهای اعتقادی و فرهنگی و نیز مرزهای جغرافیایی، بازشناسی شخصیت و اندیشه و باورهای رزمندگان و مدافعان هویت ملی و مذهبی ضروری به نظر می‌رسد. وصیت‌نامه‌های شهدا بخشی از میراث مکتوب ادبیات حوزه پایداری است که متأسفانه کمتر مورد توجه کنشگران علمی و دانشگاهی، به‌ویژه محققان حوزه علوم اجتماعی قرار گرفته است.

این میراث مکتوب می‌تواند تا اندازه‌ای ما را در درک هرچه عمیق‌تر و بهتر شخصیت و ویژگی‌های جامعه ایرانی یاری کند؛ همچنین ضروری است تا برای ساختن ایرانی مطلوب، مهم‌ترین خواسته‌ها، اهداف و شاخصه‌های جامعه مطلوب از زبان پیشروترین کنشگران اجتماعی-سیاسی، یعنی رزمندگان دفاع مقدس مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد تا از این راه، زمینه بازشناسی اهداف و ارزش‌های انقلاب و بررسی مقایسه‌ای وضعیت امروز با این شاخصه‌ها فراهم گردد. وصیت‌نامه‌های شهدا از جامعیت ویژه‌ای برخوردارند و تعمق و دقت و توجه به مضامین و محتوای آنها در تربیت دینی و انقلابی نسل آینده تأثیر عمیقی دارد (شفیعی مازندرانی، ۱۳۸۶: ۱۷-۱۹)؛ همچنین بررسی متن و محتوای وصیت‌نامه‌های شهدا می‌تواند برای نسل‌های امروز در زمینه شناخت هویت اسلامی و اهداف جنگ و آرمان‌های ملی و میهنی راهگشا باشد (زوری و شعبان‌زاده، ۱۳۹۴: ۵۲۶).

با نگاهی به پژوهش‌های این حوزه می‌توان دریافت که تاکنون پژوهشی علمی در خصوص تحلیل محتوای متون وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی دفاع مقدس انجام پذیرفته است؛ بنابراین، این مطالعه می‌کوشد تا ضمن تمرکز بر وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی، مهم‌ترین مضامین به کار رفته در کلام شهیدان را احصا نماید.

۲- بحث

در این بخش، ضمن تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌ها به مهم‌ترین مفاهیم و مقوله‌های مستخرج از آنها اشاره می‌شود. این مطالعه یک بررسی توصیفی-تحلیلی است و جامعه آماری تحقیق، شهدای دفاع مقدس استان گیلان است. در این پژوهش، تعداد ۹۷ وصیت‌نامه شهید مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت. با استفاده از روش تحلیل محتوا، ضمن بررسی و خوانش چندباره متن وصیت‌نامه‌ها ۱۷ مقوله استخراج گردید. از آنجا که تحلیل محتوا به روشی اطلاق می‌شود که به صورت منظم و عینی برای تعیین خصوصیات پیام‌ها به کار برده می‌شود (دلاور، ۱۳۷۴: ۲۷۵)، در این تحقیق برای بررسی مضامین موضوعات مورد اشاره در وصیت‌نامه‌ها با خوانش مکرر و دقیق آنها تلاش می‌شود که برجسته‌ترین ویژگی‌های محتوایی و مضمونی وصیت‌نامه شهدای گیلانی دفاع مقدس احصا شود.

۲-۱- مضامین مذهبی

حجم انبوهی از محتوای وصیت‌نامه‌ها حاوی مضامین مذهبی و اعتقادی است. بررسی و تحلیل محتوای متن وصیت‌نامه شهدای گیلانی نشان می‌دهد که رزمندگان گیلانی در وصیت‌نامه‌های خود بر اهمیت عناصر هویت مذهبی و اعتقادی شیعه تأکید داشته‌اند؛ در ادامه به مهم‌ترین و برجسته‌ترین عناصر مذهبی متن وصیت‌نامه‌ها اشاره می‌شود.

۲-۱-۱- امام حسین (ع) و محرم

بسیاری معتقدند عشق و ارادت جامعه ایرانی به امام حسین (ع) و فرهنگ عاشورا و عزاداری سید و سالار شهیدان، نقش مهمی در شکل‌گیری و پیروزی انقلاب اسلامی و حرکت انقلابی مردم در سال ۵۷ داشته است (فوکو، ۱۳۸۹: ۵۳؛ پال هنت، ۱۳۶۵: ۱۰۷؛ پارسونز، ۱۳۶۳: ۱۷۰). همین شور حسینی و عشق به شهادت و شهادت‌طلبی در میان جوانان انقلابی موجب گردید تا بسیاری از رزمندگان با هدف دفاع از آرمان‌های انقلاب اسلامی و حفظ و حراست از ارزش‌های دینی و ملی و میهنی در جبهه‌های نبرد حضور یابند.

بازتاب فرهنگ عاشورا در ادبیات حماسی و متن وصیت‌نامه‌های شهدا به وضوح قابل مشاهده است. در ۷۹/۵۹ درصد از وصیت‌نامه‌ها (۵۸ مورد) به عناصر مرتبط با فرهنگ عاشورا اشاره شده است. «امام حسین (ع)»، «کربلا»، «علی اکبر (ع)»، «حضرت زینب (س)» و «عاشورا» از جمله مهم‌ترین واژگانی هستند که در متن وصیت‌نامه‌ها به کرات استفاده

شده است. شهیدان در بازآفرینی صحنه کربلا، مصاف و مبارزه رزمندگان با دشمنان را به صحنه نبرد کربلا و نبرد عاشورائیان با یزیدیان زمان تشبیه می‌کنند و بر این امر تأکید دارند که در این راه به سید و سالار شهیدان، حضرت اباعبدالله الحسین^(ع) تأسی کرده‌اند (به‌عنوان نمونه ر.ک وصیت‌نامه شهیدان حسین ابوالقاسمی، سیدصمد حسینی، شهرام حسین‌زاده، حسن البرز، محمدرضا قربانی و ...).

شهادت خود را شاگرد مکتب امام حسین^(ع) معرفی کرده و آرزو می‌کنند تا در راه خدا همچون وی کشته شوند تا اسلام زنده بماند؛ به‌عنوان نمونه، شهید حجت پرسه در وصیت‌نامه خود چنین می‌نویسد:

«پدر و مادرم! ... می‌دانم که از دست دادن من برایتان مشکل است؛ ولی غم از دست دادن حسین^(ع) بر زینب^(س) سنگین نیست؟ مگر آنها نبودند که کشته شدند تا دین اسلام پا برجا بماند؟ من هم به نوبه خود از آقا و سرورم، حسین^(ع) درس مبارزه و جهاد و درس شهادت را یاد گرفتم» (وصیت‌نامه شهید پرسه).

شهادت همچنین ضمن یادآوری مصیبت‌های اهل بیت در کربلا، از خانواده‌های خود می‌خواهند تا در برابر شنیدن خیر شهادت فرزند خود صبر و استقامت پیشه کنند. شهید اسماعیل اشکانی در گفت‌وگو با مادر می‌نویسد:

«سلام ای مادر عزیزم! ناراحت نباش؛ زیرا دشمن از گریه کردن خوشحال می‌شود و هر وقت به یاد من افتادی، صحنه کربلا را به یاد بیاور که در روز عاشورا چه صبری داشت و اگر خواستی در عزایم گریه کنی، بگو برایت روضه امام حسین^(ع) را بخوانند» (وصیت‌نامه شهید اشکانی).

۲-۱-۲- مهدویت

عاشورا و مهدویت دو رکن مهم اعتقادی و هویتی جامعه شیعی در طول تاریخ به شمار می‌روند که پیوند عمیقی با هم دارند (پاشایی، ۱۳۹۵: ۱۳-۱۵). در اندیشه شیعی، اساساً «انتظار، مذهب اعتراض» است (شریعتی، ۱۳۸۷) و در روایات نیز، بر اهداف مشترک قیام عاشورا و قیام مهدوی اشاره شده است (موسوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۱). تحقق جامعه آرمانی مهدوی و برپایی حکومت عدل امام زمان^(عج) از مهم‌ترین اهداف شهدای دفاع مقدس بوده است.

در بخش قابل توجهی از وصیت‌نامه‌ها (۵۷/۷۳ درصد - ۵۶ مورد) رزمندگان دفاع مقدس از خداوند طلب می‌کنند تا برقراری حکومت عدل امام زمان (عج) حافظ و نگهدار انقلاب اسلامی باشد و غالباً دعای «خدایا! خدایا! تا انقلاب مهدی، از نهضت خمینی (ره) محافظت بفرما» در بخش آغازین یا انتهای وصیت‌نامه‌ها نوشته شده است.

به اعتقاد شهیدان، انقلاب اسلامی زمینه‌ساز برقراری حکومت عدل آخرالزمانی حضرت مهدی موعود (عج) است؛ بنابراین، ضمن دعا برای منتهی شدن انقلاب اسلامی به انقلاب مهدوی، همگان را به زمینه‌سازی برای ظهور امام زمان (عج) و رفع فساد و موانع ظهور دعوت می‌کنند (به‌عنوان نمونه ر.ک به وصیت‌نامه شهیدان محمود صادقی خمایی، محمود خرسند و یاسر رحیم‌پور).

۲-۱-۳- شهادت

فرهنگ شهادت‌طلبی از جمله مهم‌ترین عناصر هویتی شیعی به شمار می‌رود. شهادت و اشتیاق به شهادت در راه حق از جمله موضوعاتی است که در ۲۷/۸۳ درصد از وصیت‌نامه‌ها به آن اشاره شده است (۲۷ مورد)؛ به طور مثال، شهید محمد نصراللهی که یکی از شهدای مفقودالایر شهرستان شفت است، در وصیت‌نامه خود می‌نویسد: «پس از گذشت ۲۰ سال از عمرم، هیچ چیز جز شهادت نمی‌تواند گلوی تشنه مرا سیراب کند» (وصیت‌نامه شهید نصراللهی) و یا شهید حسن البرز در وصیت‌نامه خود می‌نویسد:

«آرزو داشتید که روزی حجله دامادی‌ام را ببینید؛ اما امروز برایتان سخت است که حجله شهادتم را بنگرید؛ اما به حقیقت، من به آرزویم رسیده‌ام و مقام شهادت، بسی بالاتر از آن است که ما فکرش را بکنیم».

۲-۱-۴- روحانیت

اشاره به روحانیت از دیگر کلیدواژه‌هایی است که در ذیل مقوله مضامین مذهبی در ۱۱/۳۴ درصد از وصیت‌نامه‌ها انعکاس یافته است (۱۱ مورد). شهدا در وصیت‌نامه‌ها همواره بر لزوم تبعیت و حمایت و پشتیبانی از روحانیت از سوی مردم و جامعه اشاره داشته‌اند. شهید بهرام علیزاده از جمله شهیدانی است که در وصیت‌نامه خود به ضرورت حمایت از روحانیت متعهد اشاره داشته است. «روحانیون متعهد و پیرو خط امام روح‌الله را حمایت کنید تا انقلاب اسلامی ما طریق هدایت را همچنان بپیماید؛ چراکه روحانیون متعهدمان بازوان پرتوان ولی فقیه‌اند». در برخی موارد از این وصیت‌نامه‌ها بر لزوم تفکیک میان

روحانیت آگاه و بیدار از «روحانی‌نماها» تأکید شده‌است (به طور مثال ر. ک وصیت‌نامه شهید خلیلی و سبزیعلی صابری).

۲-۱-۵- مسجد

مسجد و منبر از جمله مراکز ارتباطی و اجتماعی به شمار می‌روند که نقش و تأثیر ارتباطی آنها در تاریخ تحولات جامعه شیعی ایران و حفظ و انتقال معارف ناب اسلامی بسیار با اهمیت بوده و تاکنون نیز به‌عنوان یک شبکه ارتباطی مؤثر و حیاتی عمل کرده‌اند. این مراکز سنتی همواره مراکزی برای ارشاد و اطلاع‌رسانی اجتماعی بودند و مرکز توزیع و نشر اعلامیه‌ها و رهنمودهای حضرت امام^(ره) و دیگر بزرگان دینی در جریان انقلاب اسلامی به شمار می‌رفتند. از این کانون‌ها بود که انقلاب اسلامی رفته‌رفته شکل گرفت و سرانجام نیز به پیروزی رسید (باهنر، ۱۳۸۷: ۸۴-۹۰).

این مرکز اسلامی به‌عنوان ارتباطات گروه‌های اسلامی، نقش مهمی در بسیج و تربیت و هدایت نیروی انسانی، به‌ویژه در انقلاب اسلامی و هشت‌سال دفاع مقدس داشته‌است. غالباً شهدای دفاع مقدس برخاسته از مسجد بوده‌اند؛ بنابراین، در متن وصیت‌نامه‌ها بر لزوم حضور در مساجد و برپایی نمازهای جماعت و دعای توسل و کمال در این پایگاه مذهبی و تربیت نیروی انسانی مؤمن و انقلابی توجه و تأکید داشته‌اند. ۱۵/۴۶ درصد (۱۵ مورد) از وصیت‌نامه‌ها به موضوع مسجد و اهمیت حضور در آن اختصاص دارند (برای نمونه ر. ک شهیدان یوسف عموزاده و شهید حسین حسینی، کامران ساغری و محمد ثابت کردار و فرهاد رضازاده و ...).

تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهدا نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از رزمندگان اسلام در مساجد و پایگاه‌ها و انجمن‌های اسلامی حضور داشته‌اند و این مراکز، نقش بسزایی در تربیت رزمندگان دفاع مقدس داشته‌اند. امام خمینی^(ره) از مسجد به‌عنوان سنگری یاد می‌کند که باید در حفظ آن کوشید. این کلام امام در بسیاری از متون وصیت‌نامه‌ها انعکاس یافته‌است؛ به‌عنوان نمونه شهید کوروش سرفراز می‌نویسد: «شما مساجد را خالی نگذارید و نمازهایتان را به موقع به‌جا آورید؛ چون خود امام عزیز ما فرموده، مسجد سنگر است، سنگرها را حفظ کنید».

۲-۲- مضامین سیاسی و اقتصادی

بخشی از محتوای وصیت‌نامه‌ها ناظر به مضامین سیاسی و اقتصادی و چگونگی اداره کشور است. امام خمینی^(ره)، ولایت فقیه، صدور انقلاب، مبارزه با ابرقدرت‌های جهانی،

آبادانی و مدیریت کشور، دفاع از امنیت و خاک و میهن، از جمله برجسته‌ترین مضامین سیاسی هستند که در متن وصیت‌نامه‌ها به آنها اشاره شده‌است.

۲-۲-۱- امام خمینی (ره)

اشاره به نام امام خمینی (ره) بیشترین فراوانی را در میان مقوله‌های استخراج‌یافته از متن وصیت‌نامه‌ها دارد. در ۸۰/۴۱ درصد (۷۸ مورد) از وصیت‌نامه‌ها، شهدا به نام امام اشاره داشته‌اند. «امام خمینی»، «رهبر کبیر انقلاب اسلامی»، «بت‌شکن»، «فرزند امام حسین (ع)» از جمله پربسامدترین کلیدواژه‌هایی است که در این بخش استفاده شده‌است. شهدا ضمن فرستادن درود و سلام به بنیانگذار جمهوری اسلامی، از مردم و گروه‌های اجتماعی می‌خواهند که پشت سر رهبر بایستند و از امام و پیشوای امت تبعیت کنند. از نگاه شهیدان، حفظ آرمان‌ها و تحقق اهداف انقلاب اسلامی و حفظ و حراست از جمهوری اسلامی در برابر توطئه دشمنان خارجی در گرو پیروی و حمایت و پشتیبانی مردم از امام خمینی (ره) است.

از نگاه شهیدان، سیره و کلام امام به‌مثابه رهبری دینی و سیاسی و مواضع و جهت‌گیری او، مهم‌ترین شاخص برای مسیر حرکت انقلاب اسلامی است و همه گروه‌ها و شخصیت‌ها باید خود را با اندیشه و منش امام تطبیق دهند.

۲-۲-۲- ولایت فقیه

ولایت فقیه یکی از اصول اساسی نظام جمهوری اسلامی و قانون اساسی به شمار می‌رود که در واقع به معنی این است که در زمان غیبت امام عصر (عج)، رهبری و ولایت جامعه بر عهده فقیه جامع‌الشرایط است. ۲۵/۷۷ درصد (۲۵ مورد) از شهدا در وصیت‌نامه‌های خود بر اهمیت توجه به اصل ولایت فقیه و پیروی از ولی فقیه زمان تأکید داشته‌اند. شهید سیدمصطفی علوی در این باره می‌نویسد:

«حمایت خود را از امام امت کم نکنید و به پیمان خود با امام امت وفادار باشید و به نص صریح قرآن «اطيعوا الله و اطيعوا الرسول و اولی الامر منکم»، اطاعت از ولایت فقیه واجب است» (وصیت‌نامه شهید علوی).

۲-۲-۳- صدور انقلاب

صدور انقلاب به اقصی نقاط عالم و توسعه تفکر انقلاب اسلامی و ایجاد یک جبهه واحد و مشترک با انقلابیون مصر، الجزایر، عراق، فلسطین و دیگر مناطق دنیا علیه امپریالیسم بین‌الملل و ابرقدرت‌ها، یکی از مهم‌ترین اهداف انقلاب اسلامی به شمار می‌رود

که در بخشی از وصیت‌نامه‌ها به‌عنوان یکی از اهداف سیاسی رزمندگان بازتاب پیدا کرده‌است (۴/۱۲ درصد).

به‌عنوان نمونه، شهید حجت پرسه در این باره می‌نویسد:

«ای ملت مسلمان! ترا به جان عزیزانتان علی‌وار و حسین‌گونه و خمینی‌گونه بر همه دشمنان داخلی و خارجی اسلام و این انقلاب بخروشید و این انقلاب را به سراسر جهان برسانید؛ چون هم اکنون ما پرچم‌دار اسلام هستیم و باید آن را حفظ کنیم و برای نگهداری‌اش حتی جان ناقابل‌مان را هدیه کنیم» (وصیت‌نامه شهید پرسه).

۲-۲-۴- مبارزه با قدرت‌های جهانی

یکی از مشخصه‌های انقلاب اسلامی، فرهنگ مقاومت و ایستادگی در برابر جریان سلطه و متجاوزین به مرزهای ایمانی و سرزمینی است. تجربه دفاع مقدس، سرمایه عظیمی از ایثار، شهادت‌طلبی، مقاومت، پایداری و عدم کرنش را در برابر سلطه خارجی برای ایرانیان مسلمان بر جای گذاشت. در ۳۴ درصد از وصیت‌نامه‌ها، شهیدان بر ضرورت مبارزه با بیگانگان و سیستم ناعادلانه جهانی و ابرقدرت‌ها تأکید داشته‌اند. کلیدواژه‌هایی همچون «شرق و غرب»، «استکبار»، «نظام سرمایه‌داری»، «اجانب»، «ظلم حاکم بر جهان» و «کفر جهانی» از جمله پربسامدترین مفاهیمی هستند که در متن وصیت‌نامه‌ها به آنها اشاره شده‌است (به‌عنوان نمونه ر.ک وصیت‌نامه شهیدان، عابدینی، بهرام عزیزاده، اسماعیل اشکانی، قاسم پورحسن).

به‌عنوان مثال، شهید اسماعیل اشکانی در وصیت‌نامه خود، ضمن تأکید بر مبارزه علیه شرق و غرب می‌نویسد:

«اگر پیکرم را صد پاره کنند، اگر پاره‌ها را بسوزانند و اگر خاکستر را به دریا بریزند، از ته دل، از چه خروشان دریا، صدایم را خواهید شنید که فریاد می‌زنم خداست و شرق و غرب نابود است و اکنون، دریای خروشان امت! چشم دشمنان داخلی به شیاطین، تمام امکانات را برای برانداختن این جمهوری به کار گرفته‌اند و امروز، چشم انقلابیون الجزایر و مصر و عراق به شماست و ما در نعمت اسلامیم و نمی‌فهمیم که در دریا هستیم و به دنبال...» (وصیت‌نامه شهید اشکانی).

۲-۲-۵- آبادانی و مدیریت مطلوب

ساختن جامعه‌ای مطلوب و پیشرفته یکی از دغدغه‌های شهدا و رزمندگان دفاع مقدس است که در متن وصیت‌نامه‌ها (۱۰/۳۰ درصد-۱۰ مورد) انعکاس پیدا کرده‌است. شهیدان

در وصیت‌نامه‌های خود بر ضرورت خدمت‌رسانی به مردم و عدم قدرت‌طلبی مسئولان توصیه و سفارش کرده‌اند. حفظ بیت‌المال و رعایت حقوق مردم و شایسته‌سالاری در حوزه مدیریت کشور از دیگر تأکیدات شهدا در این بخش به شمار می‌رود؛ همچنین، خودکفایی و لزوم توجه به توسعه اقتصادی و به‌ویژه کشاورزی، از جمله دیگر مواردی هستند که شهدا بر اهمیت توجه به آنها اشاره داشته‌اند.

به طور مثال، شهید سیدجواد عابدینی ضمن تأکید بر خودکفایی و توجه به اقتصاد داخلی می‌نویسد:

«اما تو ای کشاورز! اگر لحظه‌ای کوتاهی کنی در کار کشاورزی، آمریکا و شوروی یک قدم جلوتر می‌آیند و تو ای دانش آموز! درس بخوان که امید رهبر، تو هستی و ای بازاری که احتکار می‌کنی! مواظب خشم الهی و حزب‌الله باشید. و ای کارگر! که از صبح تا شب برای انقلاب کار می‌کنی تا کشورت به خودکفایی برسد، مواظب ضد انقلاب باشید تا این انقلاب به یاری امام و شما مردم حزب‌الله به انقلاب جهانی حضرت بقیه‌الله برسد» (وصیت‌نامه شهید عابدینی).

شهید فرهاد رضازاده خطاب به مسئولان و مدیران جمهوری اسلامی می‌نویسد:

«سخن دیگرم به مسئولین جمهوری اسلامی است؛ از مسئولین محترم، آنهایی که حافظ قانون و حقوق ملت ستم‌دیده هستند، می‌خواهم که ... خستگی در کار خود احساس نکنند، قانون برای همه یکسان اجرا کنند، کسی را برتر از کسی دیگر ندانند، همه را برابر و برادر خود بدانند. ... دست سرمایه‌داران و آنهایی که دارند به مردم ستم‌دیده ما زور می‌گویند، قطع کنند. تو را به خدا! به داد این مظلومان و بیچارگان برسید. ... به خدا قسم همین بیچارگان هستند که در جبهه‌ها خدمت می‌کنند ...» (وصیت‌نامه شهید رضازاده).

۲-۲-۶- دفاع از امنیت خاک و میهن

حفظ و حراست از هویت ملی و خاک و وطن از دیگر موضوعاتی است که در ۱۷/۵۲ درصد (۱۷ مورد) از وصیت‌نامه‌ها به‌عنوان یکی از اهداف حضور رزمندگان در جبهه‌های جنگ مطرح شده‌است. «دفاع از میهن»، «خاک»، «ناموس»، «مملکت» و «وطن» از جمله برجسته‌ترین عناصر هویت ملی هستند که در متن وصیت‌نامه‌ها استفاده شده‌است (ر.ک. وصیت‌نامه شهیدان اسماعیل صیادی، هادی اصغرنژاد و قنبر جوادی).

۲-۳- مضامین اجتماعی - فرهنگی

مقصود از موضوعات اجتماعی و فرهنگی، موضوعاتی است که جنبه عمومی داشته و در سیاست‌های اجتماعی به آنها توجه می‌شود. در این بخش به مهم‌ترین مضامین اجتماعی- فرهنگی انعکاس یافته در متن وصیت‌نامه‌ها اشاره می‌شود.

۲-۳-۱- وحدت و همگرایی

همبستگی و همگرایی اجتماعی از جمله مهم‌ترین منابع قدرت نرم به شمار می‌روند. یکی از مهم‌ترین توصیه‌های شهیدان، حفظ وحدت کلمه و همگرایی میان اقشار مختلف سیاسی- اجتماعی است. در ۲۰/۶۱ درصد از وصیت‌نامه‌ها، رزمندگان دفاع مقدس بر ضرورت حضور در حرکت‌های جمعی، حفظ وحدت و سازش و همگرایی میان مردم توجه و تأکید داشته‌اند. شماری از این وصیت‌نامه‌ها نشان می‌دهد که سازش میان مردم محلات و رفع اختلافات مردم محلات در خصوص مسائل خرد، نظیر مسئله زمین، از جمله دغدغه‌های شهدا بوده است. بررسی محتوایی متون وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی نشان می‌دهد که دعوا و منازعه بر سر زمین، یکی از مسائل و مشکلاتی بوده که تا اندازه‌ای خانواده‌های گیلانی با آن روبه‌رو بوده‌اند.

به طور مثال، شهید حبیب‌الله شیخ‌حسینی درباره ایجاد سازش میان مردم این‌گونه توصیه می‌کند:

«...وصیتم به برادرهایم این است با مردم سازش بکنند ... و به مسجد محل هر شب بروید و مردم را از بحث سامان‌گذاری زمین سازش دهید بین آنها. با آنها بسازید تا خدا از شما راضی باشد» (وصیت‌نامه شهید حسینی).

و یا شهید محمود علی‌دوست در توصیه به مردم روستای خود می‌نویسد: «... مردم مسلمان روستا ... خصوصاً جوانان محله‌مان وحدت را حفظ کنید و از تفرقه بپرهیزید ...» (وصیت‌نامه شهید علی‌دوست).

دعوت به اخوت و برادری و دوست‌داشتن یکدیگر و تقویت حس همبستگی در جامعه، از جمله توصیه‌هایی است که شهیدان به خانواده‌ها و دوستان و همه اقشار جامعه کرده‌اند. شهید نادر دادرسی در این‌باره می‌نویسد: «خود را مصداق آیه انما المؤمنون اخوه قرار داده و خطاهای یکدیگر را با حالتی دوستانه با همدیگر تذکر داده و همدیگر را دوست داشته باشید» (وصیت‌نامه شهید دادرسی).

۲-۳-۲- حجاب

مبارزه با مظاهر فساد و بی‌بندوباری یکی از مهم‌ترین اهداف انقلاب اسلامی به شمار می‌رود. شهدا ضمن پاسداری از مرزهای جغرافیایی و میهنی، حفظ و حراست از هویت و فرهنگ ایرانی اسلامی را در صدر اولویت‌ها و اهداف خود قرار داده‌اند؛ بنابراین، توصیه به حفظ و تقویت عناصر هویتی و فرهنگی و ایستادگی در برابر هجمه‌های فرهنگی غرب یکی از مهم‌ترین مضامین اجتماعی- فرهنگی است که در وصیت‌نامه‌ها به آن اشاره شده‌است.

رعایت حجاب و عفاف از جمله دغدغه‌های اجتماعی است که در بخشی از وصیت‌نامه‌های شهدا بازتاب پیدا کرده‌است. در ۱۵/۴۶ درصد (۱۵ مورد) از وصیت‌نامه‌ها، شهدا خواهران و مادران خود و زنان جامعه را بر لزوم رعایت حجاب دعوت کرده‌اند. از نگاه شهیدان، حجاب زنان سلاحی است در برابر دشمنان و دشمنان از حجاب، بیش از هر چیز دیگری می‌ترسند. شهید محمود علی‌دوست املشی در این باره می‌نویسد: «فرزندان خود را خوب تربیت کنید تا در جهت اسلام قدم بردارند. حجاب خودتان را حفظ کنید؛ زیرا دشمن از حجاب زیاد می‌ترسد».

و یا در وصیت‌نامه شهید شهرام حسین‌زاده در باب اهمیت حجاب چنین آمده: «خواهرانمان را به حفظ حجاب و عفت دعوت می‌کنم؛ چنانچه شهیدان گفته‌اند که ای خواهر! حجاب تو کوبنده‌تر از خون من است».

۲-۳-۳- ضرورت توجه به علم و دانش

خودکفایی در علم و رشد و توسعه علمی کشور مبتنی بر توانایی و ظرفیت‌های نخبگان و جوانان کشور، یکی از اهداف انقلاب اسلامی به شمار می‌رود. اساساً در گفتمان انقلاب اسلامی، توسعه و پیشرفت بدون توجه به رشد علم و دستیابی به دانش‌های نوین امکان‌پذیر نیست. از نگاه شهیدان، علم یکی از مهم‌ترین ابزارها و مؤلفه‌های توسعه و آبادانی کشور به شمار می‌رود؛ اما این علم باید در خدمت اهداف انقلاب قرار گیرد. در ۶/۱۸ درصد (۶ مورد) از وصیت‌نامه‌ها شهدا بر لزوم تربیت دانشوران و آینده‌سازان و توجه به درس و مدرسه تأکید داشته‌اند. در یکی از وصیت‌نامه‌ها اشاره شده‌است که توجه جامعه به علم به‌مثابه جهادی است علیه ابرقدرت‌ها و آمریکا؛ بنابراین، دانشوران باید کسب علم و دانش را همانند یک جهاد در راه خدا بدانند.

به عنوان مثال، شهید حجت پرسه می‌نویسد: «... و سخنی دارم با برادران و خواهران دانش آموز: که بخوانند که خواندنشان جهادی است بر علیه آمریکا و بدانند که یاد گرفتن هر سؤال، تیری است بر قلب جهانخواران».

شهید علی دوست به طور خاص معلمان و کسانی که مسئولیت تربیت آینده‌سازان را بر عهده دارند، مورد خطاب قرار داده و نوشته‌است: «... برادران بزرگوارم که وظیفه‌ی تعلیم و تربیت آیندگان و آینده‌سازان این کشور را بر عهده دارند، آنها را خوب تربیت کنید تا در راه مصالح انقلاب اسلامی رشد کنند».

اهتمام به نوشتن و تولید آثار و کتاب برای توسعه‌ی دانش دینی در جامعه و تقویت فرهنگ اسلامی، یکی دیگر از توصیه‌هایی است که در متن وصیت‌نامه‌ها انعکاس یافته‌است. شهید علی ابراهیمیان در وصیت‌نامه‌ی خود بر این مسئله تأکید دارد که تولید کتاب‌های ارزنده و علمی در حوزه‌ی دین، مانع از انحراف نوجوانان و جوانان میهن می‌شود. وی می‌نویسد: «با نوشتن کتاب‌های ارزنده، مکتب اسلام و شیوه‌ی پیامبر و ائمه را برای این نسل تشنه‌ی روشن کنید و نونهالان عزیز جامعه را از غرق شدن در منجلاب مکتب‌ها و ایسم‌ها نجات دهید».

۲-۳-۴- خانواده

خانواده یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی در جامعه‌ی ایرانی است. رابطه‌ی عاطفی میان شهدا با اعضای خانواده کاملاً در متن وصیت‌نامه‌ها بازتاب پیدا کرده‌است. در ۶۱/۸۵ درصد (۶۰ مورد) از وصیت‌نامه‌ها، شهیدان از پدران، مادران، همسران، برادران و خواهران خود حلالیت طلبیده‌اند و از زحمات پدر و مادر و همسر قدردانی کرده‌اند. در این میان، گفت‌وگوی شهیدان با مادران خود، هم عاطفی‌تر و هم بیشتر از پدران است.

شهدا در گفت‌وگو با پدران و مادران، خود را امانتی از جانب خداوند می‌خوانند که با شهادت به جایگاه اصلی و حقیقی خود بازگشته‌اند؛ بنابراین، از والدین خود می‌خواهند تا در برابر این مصیبت صبر پیشه کنند و از گریه و شیون پرهیز نمایند. شهیدان خود را در قبال اعضای خانواده نیز مسئول می‌دانند؛ بنابراین، ضمن طلب حلالیت از خواهران و برادران و همسران، توصیه‌هایی نیز خطاب به آنها می‌کنند. شهدا همچنین بر لزوم گرم نگه‌داشتن کانون خانواده در جامعه تأکید دارند (به‌عنوان نمونه ر.ک وصیت‌نامه‌ی شهید محمدرضا قربانی).

۲-۳-۵- تربیت فرزند

اگر چه شهیدان برای رسیدن به اهدافی آرمانی، از خانه و کاشانه و خانواده‌های خود دل کنده‌اند؛ اما تربیت فرزندان و نسل آگاه و بیدار و دیندار، از جمله آرزوها و خواسته‌های مهم آنان است و در ۱۴/۴۳ درصد از وصیت‌نامه‌ها به این موضوع پرداخته شده‌است. آنان به دنبال انتقال ارزش‌های ناب اسلامی به آیندگان، به‌ویژه کودکان و نوجوانان هستند تا از این راه، زمینه بقا و تداوم حیات انقلاب و ارزش‌های جامعه اسلامی فراهم گردد. شهیدان از همسران خود می‌خواهند که دقت و توجه ویژه‌ای به تربیت فرزندان داشته باشند و در تربیت آینده‌سازان جامعه کوشا باشند (به عنوان مثال ر.ک وصیت‌نامه شهید رضازاده).

یکی از مهم‌ترین تأکیدات و توصیه‌های شهیدان در زمینه تربیت فرزند، آشنا کردن آنان با قرآن و معارف اهل بیت بوده‌است. از نظر شهدا، تربیت فرزندان نمی‌تواند تنها منحصر به تربیت دینی و اخلاق باشد و باید ضمن تربیت دینی آنها بر آموزش سیاسی و تربیت فرزندان انقلابی و متعهد به آرمان‌های انقلاب اسلامی کوشید.

«رزمندگان را دعا کنید. فرزندان را خوب تربیت کنید و آنان را با نماز و قرآن و دعا آشنا سازید. از جبهه برایشان صحبت کنید تا دل کوچکشان بشکند و کفار را دشمن بدانند و اسلام را یاری کنند» (وصیت‌نامه شهید ذکریا پور).

بنابراین می‌توان گفت که تربیت سیاسی در کنار تربیت دینی فرزندان، یکی از اولویت‌هایی است که شهدای گیلانی در حوزه تعلیم و تربیت نسل‌ها بر آن تأکید داشته‌اند؛ پس آموزش دینی بدون توجه به بالابردن بصیرت و آگاهی سیاسی واجد ارزش نیست.

۲-۳-۶- ساده‌زیستی و پرهیز از تشریفات

ارائه الگویی مطلوب از سبک زندگی اسلامی در مقایسه با سبک زندگی غربی، یکی از اهداف انقلاب اسلامی است. ساده‌زیستی و پرهیز از تشریفات، به‌ویژه در حوزه مدیریتی یکی از ارزش‌های انقلاب به شمار می‌رود؛ بر این اساس، مبارزه با اشرافیت یکی از اولویت‌های انقلاب اسلامی از ابتدای شکل‌گیری بوده‌است.

در ۷/۲۱ درصد (۷ مورد) از وصیت‌نامه‌ها، شهیدان بر لزوم توجه به سبک زندگی اسلامی، ساده‌زیستی و پرهیز از تشریفات توجه و تأکید دارند؛ به‌ویژه مدیران و روحانیت را از کاخ‌نشینی و اشرافی‌گری پرهیز می‌دهند؛ به عنوان مثال، شهید غلامحسین ضمیری در

وصیت‌نامه خود خطاب به روحانیت، ضمن سفارش به کسب علم و آگاهی چنین می‌نویسد: «به برادران طلبه من این پیام باشد، علم در راه خدا فرا بگیرید و خودسازی را هرگز فراموش نکنید که شما وارث انبیاء خدا هستید. ساده زندگی کردن را یاد بگیرید و کاخ‌نشینی را فراموش کنید».

شهید عیسی ذکریاپور نیز، در وصیت‌نامه خود بر لزوم ساده‌پوشی و ساده‌زیستی و کمک به مردم بی‌بضاعت تأکید دارد (وصیت‌نامه شهید ذکریاپور).

۳- نتیجه‌گیری

بررسی و مطالعه فرهنگ دفاع مقدس گامی است در جهت بازتولید فرهنگ و هویت ایرانی؛ زیرا دفاع مقدس بخشی از تاریخ و هویت ایرانیان در طول تاریخ معاصر به شمار می‌رود و بازنمایی ارزش‌ها، اندیشه‌ها و باورهای شهیدان که از مهم‌ترین و شاخص‌ترین کنشگران حافظ مرزهای هویتی و جغرافیایی به شمار می‌روند، می‌تواند به شناخت هرچه بیشتر جامعه ایرانی و مهم‌ترین عناصر هویتی و فرهنگی آن بینجامد. شهدای دفاع مقدس در وصیت‌نامه‌های خود به مهم‌ترین اهداف، خواسته‌ها، انتظارات، آرمان‌ها و آرزوهای خود اشاره داشته‌اند؛ از این رو، با مطالعه این بخش از میراث مکتوب جامعه ایرانی می‌توان به نظام ارزش‌های حاکم بر بخش قابل توجهی از جامعه ایران دست یافت. در این مطالعه تلاش شد تا ضمن بررسی و مطالعه محتوای تعداد ۹۷ وصیت‌نامه شهید گیلانی دفاع مقدس، برجسته‌ترین و مهم‌ترین موضوعات مورد اشاره در وصیت‌نامه‌های شهدا استخراج گردد.

با تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای گیلان ۱۷ مقوله استخراج گردید و این مقوله‌ها در قالب سه مقوله کلان تعریف گردیدند؛ بنابراین در مجموع، وصیت‌نامه شهدای گیلانی شامل سه دسته مضامین مذهبی-اعتقادی، سیاسی-اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی است.

اشاره به نام امام حسین (ع)، محرم و موضوع مهدویت و امام زمان (عج) از جمله مهم‌ترین مقوله‌هایی است که بیشترین فراوانی را در چارچوب مضامین مذهبی و اعتقادی در متن وصیت‌نامه‌ها دارد. شهیدان با الگوگیری از فرهنگ عاشورا، جنگ را مصافی میان حسینیان زمان و یزیدیان زمان تعریف کرده و طالب شهادت هستند. روحانیت، مساجد، هیئت‌ها و

شهادت از دیگر عناصر هویت مذهبی هستند که در پژوهش به آنها اشاره شده است؛ بر این اساس می توان گفت که مذهب نقش مهمی در تهییج رزمندگان اسلام به حضور در جنگ داشته و شهیدان با اتکا بر روحیه مذهبی، باورهای عمیق شیعی و روحیه شهادت طلبی به دنبال حفظ و حراست از مرزهای عقیدتی و جغرافیایی این سرزمین بوده اند.

حجم قابل توجهی از موضوعات مطرح شده در متن وصیت نامه ها، مضمونی سیاسی دارد. تأکید به رهبری دینی و سیاسی امام خمینی^(ره) و توجه به اصل ولایت فقیه، از جمله مهم ترین موضوعات سیاسی هستند که در وصایای شهدا برجستگی خاصی دارند. در حوزه سیاست خارجه، صدور انقلاب و مبارزه با ابرقدرت های شرق و غرب و در حوزه سیاست داخلی، دفاع از امنیت و خاک و میهن و نیز، آبادانی و توسعه و مدیریت صحیح کشور از دیگر موضوعاتی است که شهدا در وصیت نامه های خود به آن پرداخته اند.

شهدا در عین توجه به امور سیاسی و حضور در جبهه های جنگ، از مسائل اجتماعی و فرهنگی نیز غافل نبوده و جامعه و گروه های اجتماعی را به توجه نسبت به مسائل و موضوعات اجتماعی توصیه و دعوت کرده اند. از نگاه شهدای گیلانی دفاع مقدس، در همه عرصه ها باید جهادی عمل کرد. تحقق جامعه مطلوب جز از طریق توجه به علم و آگاهی، تربیت آینده سازان، ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی و ایجاد همگرایی اجتماعی ممکن نیست.

با توجه به فراوانی بالای مقوله امام حسین^(ع) و محرم (۵۸ مورد، ۵۹/۷۹٪) و مهدویت (۵۶ مورد، ۵۷/۷۳٪) در میان مضامین اعتقادی-مذهبی، امام خمینی^(ره) (۸۰ مورد، ۸۰/۴۱٪) در مضامین سیاسی-اقتصادی و مقوله خانواده (۶۰ مورد، ۶۱/۸۵٪) در میان مضامین اجتماعی و فرهنگی از وصیت نامه های شهدای گیلانی می توان دریافت که مذهب و اعتقادات مذهبی و شیعی مهم ترین عامل انگیزشی برای حضور رزمندگان در جبهه نبرد و دفاع از هویت ملی و سرزمینی بوده است؛ از طرفی از نگاه شهدا، مکتب و راه امام خمینی^(ره) تداوم آرمان های کربلا و مهدویت به شمار می رود. در اندیشه شهدا، خانواده به مثابه کانونی ترین نهاد اجتماعی، مهم ترین نقش را در تداوم حیات فرهنگی و نظام باورها و اعتقادات و جامعه داشته و در نتیجه، حیات نظام باورها و منظومه فکری اعتقادی-اسلامی و ایرانی و نیز، تربیت نسل معتقد به ارزش های اسلامی و ایرانی در گرو حفظ و حراست از این نهاد مهم و تأثیرگذار اجتماعی است. بازشناسی و مطالعه اندیشه و آرمان های شهیدان می تواند به بازآفرینی و بازتولید ارزش های جامعه ایرانی و کاربست آنها در سیاست گذاری اجتماعی-سیاسی بینجامد.

جدول فراوانی مقوله‌ها

درصد	تعداد	زیر مقوله‌ها	مقوله‌ها
۵۹/۷۹	۵۸	امام حسین ^(ع) و محرم	مضامین مذهبی و اعتقادی
۵۷/۷۳	۵۶	مهدویت	
۲۷/۸۳	۲۷	شهادت	
۱۵/۴۶	۱۵	مسجد و هیئت	
۱۱/۳۴	۱۱	روحانیت	
۸۰/۴۱	۷۸	امام خمینی ^(ره)	مضامین سیاسی اقتصادی
۳۴	۳۳	مبارزه با ابرقدرت‌های جهانی	
۲۵/۷۷	۲۵	ولایت فقیه	
۱۷/۲۵	۱۷	دفاع از امنیت خاک و میهن	
۱۰/۳۰	۱۰	آبادانی و مدیریت کشور	
۴/۱۲	۴	صدور انقلاب	مضامین اجتماعی فرهنگی
۶۱/۸۵	۶۰	خانواده	
۲۰/۶۱	۲۰	وحدت و همگرایی اجتماعی	
۱۵/۴۶	۱۵	حجاب و عفت	
۱۴/۴۳	۱۴	تربیت فرزند	
۷/۲۱	۷	ساده‌زیستی و پرهیز از تشریفات	
۶/۱۸	۶	ضرورت توجه به علم و دانش	

فهرست منابع

- اعتمادزاده، هدایت‌الله و امیریان، ابراهیم. (۱۳۹۵). «بررسی دیدگاه تربیتی شهدای جنگ تحمیلی استان کرمانشاه به استناد وصیت‌نامه آنها». دو فصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، سال ۶، ش ۱۴، صص ۱۹۷-۲۳۵.
- باهنر، ناصر. (۱۳۸۷). **دین و رسانه، از رسانه‌های سنتی تا تلویزیون**. تهران: انتشارات مرکز تحقیقات صدا و سیما.
- پارسونز، سرآنتونی. (۱۹۷۴م-۱۹۷۹م). **غرور و سقوط**. ترجمه منوچهر راستین. انتشارات هفته.
- پاشایی، محمد. (۱۳۹۵). **راز پیوند عاشورا و مهدویت**. قم: انتشارات جمکران.
- حجازی، بهجت‌السادات و اسفندیارپور، فاطمه. (۱۳۹۸). «جایگاه وصیت‌نامه‌ها و نامه‌های شهدا در میان ژانرهای ادبی». ادبیات دفاع مقدس، دوره ۳، ش ۴، صص ۶۹-۸۴.
- خسروی‌زارگز، مسلم و بخشی، سمیه. (۱۳۹۶). «انگیزه‌سنجی رزمندگان اسلام برای حضور در دفاع مقدس، بررسی محتوای وصیت‌نامه‌های شهدا». دو فصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی. سال ۷، ش ۱۵، صص ۱-۲۸.
- دلاور، علی. (۱۳۷۴). **مبانی نظری و علمی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی**. تهران: انتشارات رشد.
- ربیعی، علی و تمنایی، امیرحسین. (۱۳۹۲). «تحلیل گفتمان وصیت‌نامه شهدای جنگ تحمیلی». مطالعات جامعه‌شناختی، دوره ۲۰، صص ۱۶۱-۱۸۶.
- زوری، ریحانه و شعبان‌زاده، مریم. (۱۳۹۴). «تحلیل گفتمان وصیت‌نامه‌های شهدا». در مجموعه مقالات دهمین همایش بین‌المللی ترویج زبان و ادب فارسی، دانشگاه محقق اردبیلی، ۴-۶ شهریور.
- شریعتی، علی. (۱۳۸۷). **انتظار مذهب اعتراض**. نیایشگران وحدت.
- شفیعی‌مازندرانی، سیدمحمد. (۱۳۸۶). **درس‌هایی از وصیت‌نامه امام خمینی**. دفتر نشر معارف.
- صدیق‌اورعی، غلامرضا. (۱۳۸۵). «تحلیل محتوای وصایا و آثار فرهنگی شهدا». در مجموعه مقالات علمی و پژوهشی دفتر مطالعات و تحقیقات بنیاد شهید و امور ایثارگران، سالنامه پژوهش، ش ۱، تهران: شاهد.
- فوکو، میشل. (۱۹۷۶م-۱۹۷۹م). **ایرانی‌ها چه رؤیایی در سر دارند؟**. ترجمه حسین معصومی‌همدانی. تهران: هرمس.

- محمدی، محمدرضا و دیگران. (۱۳۸۵). «بهره‌برداری و تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان و انطباق با احادیث و آیات قرآن». فرهنگ‌نامه شهدا. کرمان: بنیاد شهید و ایثارگران.
- موسوی، سیدرضا و دیگران. (۱۳۹۶). «اهداف مشترک عاشورای حسینی و قیام مهدوی در روایات». پژوهشنامه معارف حسینی، سال ۲، ش ۵، صص ۹۱-۱۱۶.
- وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی دفاع مقدس. پایگاه الکترونیکی ستاد کنگره سرداران، امیران و هشت هزار شهید استان گیلان <http://8000shahid.ir>.
- هنت، پال. (۱۹۸۱). **کشیش‌های انگلیسی در دوران انقلاب اسلامی ایران**. ترجمه حسین ابوترابیان. تهران: اطلاعات.